

strandfürdő, lovaspálya, valamint a parkerdős területen pihenési, sportolási és egyéb szórakozási lehetőségek.

A program teljes végrehajtásához mintegy három ötéves tervidőszak szükséges, és most az első tervidőszak közepénél tartunk. Augusztus közepére befejeződik az egész terület tereprendezése, ezt követi a talajjavítás, a fásítás, illetve a fűvesítés. Tervezik a mesterséges vízfelületet, a terület vízellátását és vízelvezetését.

A felszabadulási-földosztási emlékműre beérkezett 36 pályaműből a zsűri kiválasztotta azokat, amelyek továbbfejlesztésével kialakulhatnak az igényeknek megfelelő tervek. Ugyancsak pályázattal történik a Feszty-körkép épületének megtervezése is. Ennek fölépítése azért is sürgős, mert a körkép restaurálása csak végleges helyén fejezhető be.

Országos ügyről lévén szó, az Országos Emlékbizottság irányításával nyolc albizottság gyakorlati segítségével folyik a munka. Egyre jobban kibontakozik a társadalmi segítőkészség és munkavállalás is, bár a feltételek hiánya ezt ma még korlátok közé szorítja. Az 1970-től 1975-ig végzett ásatásokon a közép- és felsőfokú oktatási intézmények fiataljai 46 000 munkaórát dolgoztak, megmozgattak mintegy 10 000 m³ földet és feltártak több mint ezer sírt. Ehhez járult az üzemi szocialista brigádok több mint 1000 óras vállalása. Így az első befejezett létesítményhez nyújtott társadalmi segítség értéke 1 millió forintra tehető.

Építés közben is üzemel a leendő Nemzeti Emlékpark. Jelen állapotában is kedvelt egyéni, családi kiránduló- és pihenőhely, szervezett az idegenforgalma, helyt ad a több százas és több ezres ifjúsági rendezvényeknek, az évenként megrendezett 15–20 ezres munkás-paraszt találkozónak. Ma még hiányoznak a szükséges létesítmények, az ünnepélyes külsőségek, de azért érződik itt a történelmi levegő, áhitatot vált ki a honfgalás, a felszabadulás és a földosztás emlékezete.

Bálint Sándor:

A szegedi népelet

Szeged népeletéről a művelt magyar köztudat aránylag sokat tud a város írói, főleg *Dugonics, Tömörkény, Móra, Juhász Gyula* révén. Magának a néprajzi kutatásnak is szép szegedi hagyományai vannak. Elég csak *Dugonics, Csaplár Benedek, Kálmány Lajos, Kovács János, Tömörkény, Bartók Béla, Cs. Sebestyén Károly* munkására gondolnunk. Szeged városa a szegedi táj népi hagyományvilágát illetően a legjobban föltárt magyar vidékek közé tartozik.

Városunk ősi magyar település. A magyarságnak sajátos népi összetételénél fogva a Tisza és a Maros összefolyása egyenesen kínálkozott a megtelepedésre. A méneseknek, jószágoknak legelőül a környező homoki puszták, halászatra és vízi közlekedésre a folyó, az emberek lakására pedig a közbeeső szigetek szolgáltak. A mai Szeged magva voltaképpen három sziget: az ősi Alszeged, a mai Alsóváros, Felsőzeged, vagyis a mai Felsőváros és köztük a vár a palánkkal, vagyis a mai belváros. A *szeged* szó eredete szerint mégsem a sziget szóra megy vissza, mint sokan gyanítják, hanem a beszögellést jelentő szög szónak a kicsinyítőszó változata.

A középkorban már virágzó város jólétét sóhordásból, halászatból, hajózásból és bortermelekből, továbbá jószágtartásból merítette. A XV. századtól kezdve a várost kun hatások is érik (kun eredetű nevek, tájszavak), s a hódoltság viszontagságai miatt a szegediek kénytelenek voltak átvenni a kunok rideg pásztorkodását is. Szeged a török korban hász birtok volt, vagyis közvetlenül a szultánnak adózott. Ennek következtében lakossága felduzzadt, mert a környező helységek népe ide, a védettebb helyre menekült a török hűbéreskatonák, a szpáhik sanyargatása elől. Kialakult az óriási kiterjedésű szegedi határ, az alföldi városokra annyira jellemző nomád pásztorkodással. A megpróbáltatások ellenére Szeged városa szinte töretlenül vészelt át a török időköt.

A török uralom után, a XVII. század folyamán megindult az idegenek: németek, bunyevácok, szerbek, görögök beözönlése a Palánkba, ugyanakkor a híres szegedi magyar dohánykertészek kirajzása a Délvidékre, főleg Bánátba. Ez a század látja a hírhedt boszorkánypörököt is, amelyeknek kielégítő feldolgozásával a kutatás máig adós.

Ebben a században alakult ki Szegednek kis részben még ma is érzékelhető népi jellege, de ugyanakkor városrészek szerint el is különült. Alsóváros ragaszkodik legtovább az ősi hagyományokhoz. Alig keveredik más városrészeliekkel, kitart a halászat és a jószágértékelés mellett, meghonosítja a paprikát. Felsőváros magyarsága már mind biológiai, mind szellemi értelemben nagyarányú keveredésen megy át: halászgazdák, hajósok, hajóácsok, mesteremberek, szűcsök, csizmadiák, vízimolnárok és kenyérsütők laknak itt. A Palánkban idegenek: német iparosok, görög, boltozók és kalmárok élnek, akik azonban néhány nemzedék múlva beolvadnak a szegedi magyar népbe. Új városrészt a Rókus: a máról holnapra élő szegényemberek, céhen kívül rekedt iparosok, kétkézi munkások, vásárosok települése.

A Tisza menti Szeged az Alföldnek és a Délvidéknek a vasút elterjedéséig jelentős közgazdasági centruma volt. Forradalmi változást okoz hagyományos életében, népi műveltségében a Tisza szabályozása, az 1879. évi árvíz, ennek nyomán európaias nagyvárossá való fejlődése. Ezekben az időkben indul meg a tanyákra való kirajzás, vagyis az addigi puszták, járások, homokbuckák feltörése, értékes mezőgazdasági tájja alakítása.

Vízélet. Szeged népélete elválaszthatatlan a Tiszától. A szabályozás előtt széles áradásaival sokszor tartotta rettegésben a népet, de adott neki nádat, gyékényt, fát, vesszőt, szénát, halat, madarat, tojást, biztosítván a primitív népi ön-ellátás, a helyben lakás alapvető feltételeit és így válhatott lehetővé a táj magyar életének a hódoltságot is túlélő folytonossága. A magyar halászat kutatásának máig legnagyobb mestere, *Herman Ottó* tiszai anyagának túlnyomó részét Szeged, Tápé, Algyó halászaik között gyűjtötte (1887), amikor az ősi hagyományok emlékezte még eleven volt.

A vízi gyűjtögetés másik jellegzetes ága a madarászat, pákászat volt. Valamikor a magyar viselethez elválaszthatatlanul hozzátartozott a darutoll. A szegedi darvaszok már a XVI. században híresek voltak. Utódaikat pákász néven emlegették. Ismerték az ingoványok, lápok útvésztoit, rejtegették a betyárokat, a katonafogdosás elől bujdosó legényeket. Ok szedték a táplálékul szolgáló csíkot, sulymot, madártojást, orvosi füveket, piócat, tüzesiholáshoz való gyékénytaplót. Szép pénzt kaptak a daru- és kócsagtollért.

A tiszai foglalkozásokhoz tartozik a gyékényszövés, amelynek a kora középkortól kezdve mai napig a tápaiak a nagymesterei.

A szegedi hajóközlekedés első biztos nyoma *II. András* Aranybullájának ama helye, amely a szegedi sószállításról emlékezik meg. A régi, lóval vontatott gabonaszállító fahajókat — más néven orruknak nagybögőszerű, díszes végződése miatt bögőshajókat — a híres szegedi hajóácsok, superok készítették. Messze földön híresek voltak az általuk épített vízimalmok is.

A víziléttel kapcsolatban kell szólnunk egyik klasszikussá vált helyi iparágunkról, a kötélverésről. Bár a zsinagnak, kötélnek a szegedi táj szárazföldi fuvarozásában, továbbá a dohány- és paprikafűzésben is nagy volt a jelentősége, igazi fejlődését mégis a tiszai élet (hálóanyag, halfűzés, hajókötél, gabonaszák) magyarázza. Egy régi szegedi mester, *Bakay Nándor* műhelyéből bontakozott ki a híres szegedi kendergyár, napjaink textilkombinátja, amelynek a világpiacon is elismert híre van.

A vízenjárók világát Tömörkény felülmúlhatatlan művészettel örökölte meg.

Pásztorélet. Szeged lótarása már a középkorban ismert volt. Ezt nyilván a hájvontatás, a szekerezés is szükségessé tette. Híres volt a marhakereskedelem is, amelyből jelentős nyugati exportunk volt. Később a juhászat is igen jelentőssé vált.

A régi szegedi pásztorok, főleg a szilajok, a ridegek világával fűződik össze a betyárélet, amelynek egykor Európa-szerre emlegetett fő alakja *Rúza Sándor* (1815—1878) volt, akinek emlékezetét a máig eleven népi mondavilág, továbbá a ponyvahistóriák sokasága mellett többek között *Jókai, Tömörkény, Krúdy, Móra, Mórincz Zsigmond* és az osztrák *Neumann* is megörökölték.

A betyár török eredetű alföldi szó és eredeti jelentése szolgálat nélkül lézengő, fiatal pásztorlegény volt. A szegénysorsú bojtár, illetőleg a felelősség fokozatosságánál fogva a jómódú számadó felelt a kezére bizott jószágért. Ha nem tudtak elszámolni akkor a kárt a maguk szintén ott legelő néhány marhájából, lovából kellett kiegyenlíteniük. Hogy ne valljanak kárt, idegenből lopott jószággal egészítették ki. Ez sokszor kiderült és a pásztor vagy rabláncra jutott, vagy pedig futóbetyár, bujdosó lett belőle. Akárhányszor jóra való emberek kényszerültek a betyáréletre.

Az állattenyésztéssel összefüggő régi szegedi iparágak közül legrégebb a valóság-gal iparművészetté nemesedő tímár-, szűcs-, szűrszabó-, szíjgyártómesterség. Török hatásra bontakozott ki a híres szegedi papucsosság.

A város húsellátásáról a rókusí cincárok vagyis birkavágók gondoskodtak. Itt bukkan föl először a kukoricatermelés és nyomában a disznóhízalás. Ez külön szabad ipar volt, amely egyrészt a kubikosok, vízenjárók, napszámosok hatalmas szalonnaszükségletéről gondoskodott, másrészt egyik világmárkánkat, a szegedi szalámi-gyártást tette lehetővé.

Mezőgazdasági élet. Városunk mezőgazdasági különlegessége régebben a dohány volt, majd pedig a paprika. Ez utóbbiról első adataink a XVII. század elejéről vannak. A paprikát a maláriával, népiesen hidegleléssel sűrűn fertőzött szegedi vízvidéken először lázcsillapító orvosságul élték, később használják fűszerül. Országos elterjedését a *Napoleon* kontinentális zárlatával jelentkező fűszerhiány, majd a múlt század kolerajárványai mozdították elő. Az első világháború idején a központi hatalmak országaiban borspótlékként, konzerváló szerként terjed el, majd világmárkává fejlődött. Egy külföldi vélemény szerint Szegedet a paprika helyezte Földünk térképére.

Szeged mezőgazdaságának klasszikus népi teljesítménye a futóhomok meghódítása, az ország legfejlettebb tanyavilágának, benne hatalmas szőlő- és gyümölcskultúrának megteremtése.

Település, lakás. A szegedi hajlék, parasztház évszázadokon át alkalmazkodott a természeti környezethez. Elsősorban azokat az anyagokat használták föl, amelyek a helyszínen rendelkezésre állottak. Erről bővebben nem szólhatunk, csak utalunk a szegedi népművészet legjellegzetesebb díszítésére, amely *istenszöm*, általánosabban *napsugár* néven ismeretes. Föllelhetjük régi kapukon, kőnencék fedőlapján, vízimalmokon és különösen a múlt század folyamán épült parasztházak homlokzatán. Mint ismeretes a nap minden népnél a legősibb oltalmazó-díszítő motívumok közé tartozik, amely az egyházi szimbolikába is belekerült. Parasztházainkra eredetileg oltalmazó céllal jutott, később már dekorációként karolták fel.

Számos alsó- és felsővárosi ház kapujában mai napig kövezetül is szolgáló, elkopott malomkő látható, amely elárulja, hogy egykori gazdája vízimolnár volt. A század elején több helyen földbe ástott, dúsan faragott hajóorr hirdette, hogy a család a Tisza után élt.

Táplálkozás. Népünk konyhája gazdag és változatos. Ismeretes, hogy a szegedi módon elkészített paprikáshal „szegedi halászlé” néven országszerte ismertté, a magyar konyha egyik különlegességévé vált, amelyet szintén szegedi szakács hagyomány szerint második fogásként tőröscsusza követ. Szegedi különlegességnek számít a tarhonya, amely még a török konyha hagyatéka: régebben a családjuktól hosszabb-rövidebb időre elszakadt pásztorok, halászok, kubikosok, aratók igen kedves eledele.

Néhány jellegzetes ünnepi étel: karácsony estén vacsorakezdetül mézbe mártott fokhagyma, újévkor disznóorr, húsvétkor szentelt sonka, továbbá „kókonya” néven emlegetett főtt tojás, bárányhús, amely a „feláldozott” húsvéti báránnyt idézte. Megvolt a lakodalomnak és a halotti tornak is a maga hagyománya, étrendje.

Népviselet. A női viseletnek országos hírvé darabja a szegedi papucs, amely az ünneplő viselethez is hozzá tartozott. Színben, díszítésben, formában viselőjének életkorát és izlését is kifejezte. Táncooltak is benne. A hajdani szegedi népviselet legtovább Tápé őrizte meg; *Nyilasy Sándor* képei örökítették meg a múltbeli szegedi utókor számára.

Népryelv, népköltészet. A szegedi tájszólásnak legismertebb sajátossága az ö-zés. Sajnálatos, hogy irodalmi és köznyelvünk kialakulására nem lehetett nagyobb hatása.

Szeged népköltészetének megmentésében *Kálmány Lajosnak* (1852—1919) vannak a legnagyobb érdemei, aki a gyűjtés munkáját éppen akkor végezte el, amikor a múlt század politikai és gazdasági átalakulása, továbbá a tankötelezettség, a hírlapok terjedése következtében a paraszti kultúra világképe, meg a népköltészet élőszavas, közösségi jellege bomladozni kezdett. Általában az a hiedelem, hogy Erdély a magyar népballadák igazi hazája. Kálmány gyűjtői érdeméből azonban kiderül, hogy a szegedi tájnak is gazdag, színes archaikus balladaköltészete van.

A szegedi tájnak két klasszikus mesemondója a verbicai *Borbély Mihály* és a zombói *Tombác János*. Népünk legrégebbi történelmi mondahősei között *Mátyás király* mellett ott van *Dózsa György* és *Rákóczi Ferenc*. Egyik legnépszerűbb katonadalunk, a Kossuth-nóta Szegeden született.

A szegedi népzene, népi hangszer muzsika sok sajátosságot őriz meg. Régebben a tekerő, bőrduda is járta, később és napjainkban a cigányok mellett népfikből összeállított prasztbanda, magyarbanda muzsikál.

Hiedelmek. Népünk régi, költői elemekkel, de babonákkal is gazdagon átszótt hiedelemvilága jórészt már a múlté. A szegedi babonák, rontó hiedelmek legrégibb forrása a boszorkánypörök (1728) vádanyaga. Ezeknek számos eleme máig elevenen él az öregek tudatában.

Katona Imre:

A magyar kubikosok élete és mozgalmái a Tisza mentén

Grófi legény nem kubikolt még soha,
Mindig csak a parasztnak a fia,
Egykereű kocsiba fogta magát,

Uri hámmal taszította kocsiját.¹

— mondja némj öngúnyal a kubikosok egyik rigmusa. „Olyan szegény emberek mentek kubikos munkára — írja *Kiss Lajos* —, akik nem szerettek gazdánál szolgálni, hanem akkor és úgy dolgoztak, amikor és ahogy akartak, főleg mert többet kereshettek.”² Ilyen alkalomnak kínálkozott százegynéhány évvel ezelőtt az ármentesítés: „Volt egy nagy térség — még nem is olyan régen — a Duna és Tisza mentén, melyet általában rétnék neveztek — írják 1879-ben —, a mely nem állott egyébből, mint e folyók árteréből. E rétség azon nevezetes tulajdonsággal bírt, hogy tavasszal halásztak, nyáron kaszáltak, ősszel legeltettek, télen pedig tüzelőjüket szedték rajta. Azonban a békák és piócák honának az ember utóvégre hadat üzent...³ Ezt a természetátalakítási harcot *Széchenyi István* és *Vásárhelyi Pál* kezdette el, közkatónái pedig a magyar kubikosok voltak. Eletük száz esztendőn át összefonódott a nagyszabású ármentesítési, út- és vasútépítési munkálatokkal, nevük és alakjuk országszerte ismert, foglalkozásuk nemzeti sajátosságunk, legfeljebb Észak-Olaszországban alakult ki valami hasonló, de a miénknél jóval korábban meg is szűnt; e két foglalkozás és életforma független volt egymástól.

„Ha hívják a kubikost, megindul s megy, amíg oda nem ér, ahol az okosok úgy találták ki, hogy az anyaföldet el kell hordani egy helyről másra. Elmegy hazulról. Hogy háromheti lesz-e a munka vagy félesztendei, az mindegy. Ő az az ember, aki mindenét magával viszi... A talicskában van egy zacskó tarhonya, kis készségben só és paprika, amely fűszerszámok nélkül útnak indulni nem tanácsos, továbbá szalonna, a pálinkás butykos, azok tetején a gyékény meg a suba, még feljebb az ásó meg a lapát... a talicska nyelére van akasztva a bogrács. A bicska, a dohány, a pipa és a masinatartó a zsebben van. Ez ama készség, a mivel a kubikos ember akár több hónapos távollétre is elindul. Nem nagy fölszerelés, de neki elég.”⁴ „Haladnak sebesen, mintha a talicska húzná őket, pedig ők tolják.”⁵

Egyszer hopp, másszor kopp! — szokták mondani az olyan bizonytalan munkára, mint amilyen pl. a kubikolás is, ahol mindig a kereslet-kínálat rideg törvénye döntötte el, lesz-e munka és milyen áron? Kedvező időszakokban ellepték az *emberkereskedők* vagy *emberhajcsárok* — ahogy a nép a toborzó ügynököket nevezte — a helyi *emberpiacokat* és folyt az egymásra licitálás: „Tavasszal és ősszel reggeli harangozás (8 óra) előtt gyakran látni a piacon, hogy az ott álldogáló, munkára váró napszámosok körülvesznek valakit, aki hangos beszéddel, sűrű taglejtéssel magyaráz a munkásoknak... Minden tehetségével igyekszik rábeszélni a kubikosokat a munka elvállalására. Fűt-fát ígér, nagy keresettel biztatja őket... Az ilyen beszédre

1 Elmondta **Hagyó Mihály** 78 éves kubikos, Békés, 1933. **Csukás Irén** gyűjtése.

2 **Kiss Lajos**: A kubikos — A szegény ember élete. (Bp.) é. n. 113. old.

3 **Kvassay Jenő**: A kubikosok. Vasárnapi Újság, 1879. 4. sz. 57. old.

4 **Tömörkény István**: Kubikos-út — Homokos világ. Bp. 1910. 167. old.

5 **Tömörkény I.** id. helyen.